CZU: 373.011.3-051:316.772.2 **https://doi.org/10.59295/sum9(189)2025_13**

STRATEGII DE EFICIENTIZARE A COMUNICĂRII NONVERBALE LA CADRELE DIDACTICE DIN INSTITUȚIA DE EDUCAȚIE TIMPURIE

Viorica COZMULICI, Nadejda BUTNARI,
Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față evidențiază importanța comunicării nonverbale în activitatea cadrelor didactice din instituțiile de educație timpurie, subliniind rolul acesteia în eficientizarea procesului educațional și în dezvoltarea relațiilor dintre actorii implicați. Comunicarea nonverbală este prezentată ca un instrument esențial în transmiterea și receptarea mesajelor, influențând atât climatul emoțional, cât și calitatea interacțiunilor educaționale. Cercetarea arată că aplicarea unor strategii de îmbunătățire a comunicării nonverbale contribuie nu doar la consolidarea profesionalismului cadrelor didactice, ci și la optimizarea relațiilor cu copiii, părinții și managerii. În acest context, articolul subliniază necesitatea dezvoltării continue a abilităților de comunicare nonverbală în educația timpurie, ca premisă pentru dezvoltarea profesională a cadrelor didactice și îmbunătățirea calității actului educațional.

Cuvinte-cheie: *comunicare, comunicare nonverbală, particularități, instituție de educație timpurie, cadre didactice, strategii, eficientizare.*

STRATEGIES FOR ENHANCING NONVERBAL COMMUNICATION AMONG EARLY CHILDHOOD EDUCATION TEACHERS

This article highlights the importance of nonverbal communication in the work of early childhood education teachers, emphasizing its role in improving the educational process and in fostering relationships among the involved stakeholders. Nonverbal communication is presented as an essential tool for transmitting and receiving messages, influencing both the emotional climate and the quality of educational interactions. The research shows that implementing strategies to enhance nonverbal communication contributes not only to strengthening the professionalism of teaching staff but also to optimizing relationships with children, parents, and administrators. In this context, the article underlines the need for the continuous development of nonverbal communication skills in early childhood education, as a premise for the professional development of teachers and the improvement of the quality of the educational act.

Keywords: *communication, nonverbal communication, particularities, early childhood education institution, educators, strategies, enhancement.*

Introducere

Într-o societate aflată în continuă transformare, comunicarea rămâne fundamentul relațiilor interumane și un pilon central al procesului educațional. Educația timpurie, esențială pentru dezvoltarea personalității și socializarea copiilor, solicită cadrelor didactice competențe comunicative complexe, care depășesc transmiterea simplă a mesajului verbal și valorifică expresiile nonverbale, influențând direct climatul educațional și interacțiunile cu toți actorii implicați în procesul didactic. Studiile recente evidențiază că limbajul nonverbal reprezintă mai mult de jumătate din întregul proces de comunicare, având un impact semnificativ asupra percepției și receptării mesajului educativ [10, p. 128].

Comunicarea nonverbală, deși frecvent subestimată, are un rol determinant, putând susține sau, dimpotrivă, contracara mesajul verbal și influențând nivelul de încredere, empatie și profesionalism perceput de către părinți și copii. În consecință, cadrele didactice sunt chemate să își cultive conștientizarea limbajului corporal, să își dezvolte autocontrolul emoțional și să adopte strategii care valorifică expresivitatea pozitivă, reducând tensiunile și susținând un climat educațional echilibrat și favorabil învățării.

Reformele educaționale din Republica Moldova, orientate spre modernizarea curriculumului, optimizarea calității actului didactic și alinierea procesului de instruire la standardele europene, subliniază necesitatea perfecționării continue a competenței de comunicare la cadrele didactice. Conștientizarea și valori-

ficarea comunicării nonverbale nu reprezintă un element secundar, ci o condiție esențială pentru creșterea eficienței procesului didactic și pentru stimularea dezvoltării emoționale și sociale a copiilor.

Prin urmare, identificarea și implementarea unor strategii de optimizare a comunicării nonverbale constituie atât o prioritate pentru formarea profesională a cadrelor didactice, cât și o responsabilitate instituțională, reprezentând o premisă a unei educații de înaltă calitate, adaptată unui context contemporan competitiv și dinamic.

Repere conceptuale referitoare la comunicarea nonverbală

Comunicarea reprezintă fundamentul oricărei interacțiuni sociale, fiind un proces esențial, prin care oamenii își împărtășesc idei, informații, emoții, valori și atitudini. Aceasta facilitează relațiile interpersonale, colaborarea, luarea deciziilor și integrarea individului în mediul social. Totodată, contribuie la coeziunea comunităților, la transmiterea culturii și la răspunsul eficient în fața schimbărilor sociale. Dincolo de simplul schimb de mesaje, comunicarea reprezintă un proces complex de construire a realității sociale, prin care indivizii își exprimă gândurile, își împărtășesc experiențele și își modelează comportamentele.

Așadar, calitatea comunicării determină profunzimea relațiilor și succesul interacțiunilor. O comunicare eficientă, bazată pe claritate și empatie, contribuie la prevenirea conflictelor, la rezolvarea problemelor și la dezvoltarea personală și profesională.

Literatura de specialitate subliniază existența mai multor forme și tipuri de comunicare, determinate de criterii diverse. În contextul procesului educațional, acestea se delimitează, în principal, în trei forme fundamentale: comunicarea verbală, comunicarea nonverbală și comunicarea paraverbală. Transmiterea mesajelor are loc prin intermediul unor canale și coduri variate, specifice fiecărei forme de comunicare.

Dintre aceste forme, *comunicarea nonverbală* are o importanță aparte, fiind considerată limbajul primordial al omenirii și, adesea, mai puternic decât cuvintele.

Cercetările lui Mehrabian A. au demonstrat că în transmiterea sentimentelor și atitudinilor, mesajul verbal contează doar în proporție de 7%, în timp ce 38% este transmis prin voce (paraverbal) și 55% prin limbajul corpului [apud 7, p. 70]. Această proporție demonstrează că, de multe ori, adevăratele emoții și intenții ale unei persoane sunt percepute nu prin ceea ce spune, ci prin felul în care o spune.

Termenul „comunicare nonverbală” este oficial atribuit psihiatrului J. Ruesch și fotografului Kees W., primii care au introdus acest concept în titlul studiului lor *Nonverbal Communication: Notes on the Visual Perception of Human Relations*. Potrivit acestora limbajul nonverbal include șapte aspecte fundamentale: îmbrăcămintea persoanelor, prezența fizică a acestora; gesturile conștiente; gesturile inconștiente; consecințele acțiunilor sale; paralimbajul; comunicarea orală și mesajele scrise [apud 1].

În această perspectivă, Belous N. conceptualizează comunicarea nonverbală ca transmitere a mesajelor fără cuvinte, cuprinzând diverse manifestări, precum gesturile, expresiile corporale, modul de articulare a vorbirii, precum și gestionarea timpului și a spațiului [1].

În opinia cercetătorului Hasson G., comunicarea nonverbală își are originea în cea mai primitivă zonă a creierului - creierul limbic. Este o zonă, care reacționează la alți oameni, la evenimente și la lumea din jur într-o manieră spontană și sinceră. Autorul delimitează comunicarea nonverbală drept “limbaj natural, aproape inconștient, care comunică sentimentele și intențiile reale, oferind informații despre sentimentele și comportamentele altor oameni. Astfel, comunicarea nonverbală este în general inconștientă și neintenționată” [7, p. 66].

Conform lui Cojocaru-Borozan M., comunicarea nonverbală se exprimă prin orice modalitate de comunicare ce nu implică cuvinte sau simboluri care le substituie [5, p. 50].

Chelcea S. și colaboratorii săi definesc comunicarea nonverbală ca fiind transmiterea voluntară sau involuntară de informații și exercitarea influenței prin intermediul elementelor comportamentale și al prezenței fizice a individului sau a altor unități sociale (grupuri, colectivități umane), precum și prin percepția și utilizarea spațiului, timpului și artefactelor” [4, p. 13].

Carnegie D. în lucrările sale reliefează comunicarea nonverbală drept aspect esențial al interacțiunilor umane, influențând semnificația cuvintelor rostite. Expresiile faciale, gesturile, postura și alte elemente ale limbajului corporal contribuie la transmiterea mesajelor, modificând adesea percepția asupra discursului

verbal. Totodată Carnegie subliniază, că nu există un limbaj corporal universal, ci fiecare individ dezvoltă un mod propriu de a exprima idei, sentimentele și reacții. În plus, acest tip de comunicare este o abilitate dobândită, modelată de tendința naturală a oamenilor de a imita comportamentele celorlalți [3, p. 60].

Drept urmare, comunicarea nonverbală cuprinde totalitatea mesajelor transmise prin expresii faciale, gesturi, postură, privire, proximitate, mișcări ale corpului, vestimentație sau spațiul utilizat. Aceasta poate sprijini, completa, contrazice sau chiar substitui mesajul verbal, având un rol decisiv în interpretarea interacțiunilor umane. În același timp, este adesea spontană și dificil de controlat, aspect care îi conferă autenticitate.

Pe această cale, înțelegerea și valorificarea comunicării nonverbale nu reprezintă doar o competență socială, ci și o necesitate practică pentru oricine dorește să dezvolte relații autentice și eficiente. Capacitatea de a interpreta corect semnalele nonverbale și de a le utiliza conștient asigură o interacțiune armonioasă, crește eficiența proceselor educaționale și profesionale și contribuie la formarea unui climat bazat pe încredere și cooperare.

Particularități ale comunicării nonverbale la cadrele didactice din instituția de educație timpurie

Comunicarea eficientă și armonioasă reprezintă o nevoie fundamentală a ființei umane, reflectând dorința de apartenență și integrare în comunitate [2]. În plan educațional, competența de comunicare a cadrului didactic este inseparabilă de eficiența procesului pedagogic, întrucât profesorul construiește și adaptează mesajele în funcție de contexte și obiective [14; 12, p. 35]. Din această perspectivă, comunicarea devine simultan artă și instrument profesional, indispensabil relațiilor cu copiii, părinții și colegii.

În interiorul acestui cadru, comunicarea nonverbală se distinge de cea verbală prin continuitate, grad de control, multiplicitatea canalelor și modul de achiziție: ea este constant prezentă, preponderent spontană, multimodală (expresii faciale, gesturi, postură, proxemică, haptică, cronemică, aspect fizic/artefacte) și se dobândește în mare parte incidental [12, p. 89]. Această diferențiere explică de ce, în practica didactică, congruența dintre spus și arătat devine criteriu central al credibilității mesajului.

Cercetările clasice și contemporane delimitează câteva canale majore ale comunicării nonverbale, fiecare având valențe specifice în instituția de educație timpurie:

- *Kinezica* (limbajul corpului), include gesturi, postură, mișcări oculare și expresii faciale. Aceasta funcționează ca vector central al interacțiunii: gesturile deschise legitimează participarea, mențin atenția și validează emoțiile; postura deschisă și orientarea către interlocutor comunică încredere și disponibilitate; contactul vizual distribuit echilibrat crește implicarea și credibilitatea. Gesturile pot funcționa ca embleme, ilustratori, regulatori, expozitori și adaptatori. În educația timpurie, gesturile deschise legitimează participarea, susțin atenția și validează emoțiile copilului. Mimica indică rapid stările afective; microexpresiile, semnalează reacții autentice dificil de controlat [apud 6, p. 76].

- *Proxemica* (spațiul personal), cuprinde utilizarea distanțelor intimă, personală, socială și publică, semnalizând disponibilitate, profesionalism, empatie și capacitate de adaptare [apud 13]. În instituțiile de educație timpurie reglarea distanței previne invadarea spațiului copilului, părintelui sau colegului și susține un climat de încredere și respect.

- *Haptica* (atingerea), utilizată cu discernământ și în concordanță cu normele instituționale, poate transmite sprijin, susținere, control sau solidaritate. Semnificația atingerii variază în funcție de vârstă, statut, relație și context [13]. În instituțiile de educație timpurie, gesturile tactice prudente, precum o atingere profesională a umărului, pot consolida relațiile cu adulții și pot contribui la crearea unui climat de încredere și colaborare.

- *Cronemica* (timpul), vizează punctualitatea, gestionarea eficientă a timpului, ritmul și utilizarea pauzelor. Ea reflectă respectul, competența și controlul interacțiunii. Pauzele bine plasate contribuie la claritatea mesajului și amplifică impactul comunicării [12, p. 99]. Cadrele didactice care respectă ritmul activităților și gestionează timpul cu atenție asigură o tranziție lină între activități, reduc stresul copiilor și sporesc eficiența procesului de învățare.

- *Aspectul fizic și artefactele* (vestimentație, igienă, accesorii, culori), comunică profesionalism, respect și accesibilitate; alegerea conștientă a culorilor și a ținutei influențează prima impresie, credibilitatea, auto-

ritatea percepută și climatul emoțional [5, p. 55; 11, pp. 97–98]. Astfel, cadrele didactice care acordă atenție aspectului personal și mediului înconjurător creează un cadru vizual coerent, confortabil și motivant pentru copii, susținând implicarea și receptivitatea acestora.

Prin urmare, sincronizarea dintre verbal (ce spunem) și nonverbal (cum spunem) devine esențială: mimica, gestica, ținuta, proxemica și chiar pauzele sunt purtătoare de sens și nuanțează semnificația cuvintelor. În mediul instituțiilor de educație timpurie aceste canale pot completa, accentua, regla, contrazice sau chiar substitui mesajul verbal, ceea ce explică rolul lor decisiv în exprimarea atitudinilor, consolidarea încrederii și facilitarea colaborării între profesioniști și părinți.

Pentru a înțelege valoarea educațională a acestor canale, este util să raportăm, succint, diferențele cheie dintre limbajul verbal și cel nonverbal în educație: (a) continuitate – verbalul este discontinuu, pe când nonverbalul rămâne constant prezent; (b) control – verbalul este mai deliberat, nonverbalul predominant spontan; (c) canale – verbalul operează prin cuvânt, nonverbalul printr-o multiplicitate de canale; (d) structură – discursul verbal are organizare explicită, nonverbalul este flexibil și contextual; (e) achiziție – verbalul se învață formal, nonverbalul se asimilează, de regulă, incidental. Prin urmare, gestionarea atentă a nonverbalului nu este opțională, ci condiție de eficacitate pedagogică.

Această logică se traduce în instituțiile de educație timpurie prin câteva implicații operaționale. Mai întâi, congruența verbal-nonverbal: alinierea canalelor ridică nivelul de claritate; dimpotrivă, incongruența generează confuzie și rezistență [9]. Apoi, postura și mișcarea: o postură deschisă, stabilă și orientată spre interlocutor comunică siguranță și abordabilitate, în timp ce deplasarea excesivă perturbă atenția [8, pp. 46-47]. În continuare, respirația și vocea: respirația abdominală ritmică susține emisia vocală, iar articularea clară și intonația adecvată mențin comprehensiunea [9, p. 83; 8, p. 47]. Privirea distribuie atenția și crește credibilitatea atunci când este dirijată echilibrat către audiență, evitând „fixarea” unei singure persoane [5, p. 54; 8, p. 47]. În fine, gestica și artefactele: gesturile ilustratoare pregătesc receptarea mesajului, pe când gesturile agresive sau manipularea nervoasă a obiectelor trădează tensiune; vestimentația sobră, adecvată rolului, consolidează imaginea profesională și sprijină climatul emoțional al grupului [5, p. 55].

Din aceste constatări decurg câteva recomandări sintetice pentru cadrele didactice din instituțiile de educație timpurie:

- cultivarea autocunoașterii nonverbale (auto-observare, reflecție și feedback colegial);
- exersarea congruenței mesajelor în situații variate (activități cu copiii, ședințe cu părinții, consilii);
- gestionarea prudentă a proxemicii și hapticii în acord cu vârsta copiilor și politicile instituționale;
- folosirea pauzelor și a paralimbajului pentru clarificare și accent;
- asigurarea coerenței imaginii profesionale (vestimentație, igienă, artefacte) cu valorile instituției.

Aceste aspecte denotă faptul că, comunicarea nonverbală constituie un pilon structural al interacțiunilor educaționale din instituția de educație timpurie, prin rolul său de reglare, completare și nuanțare a mesajului verbal. Exprimă atitudini și emoții, mediază relațiile cu copiii, părinții și colegii. Fără o gestiune conștientă, mesajele devin ambigue sau contradictorii. Prin urmare, formarea continuă a cadrelor didactice ar trebui să includă dezvoltarea competențelor nonverbale (observare, interpretare, autoreglare), cu focalizare pe congruență, etică relațională și adecvare cultural-instituțională. Contribuie direct la creșterea calității interacțiunilor, la consolidarea climatului educațional și la eficientizarea procesului de învățare.

Strategii de eficientizare a comunicării nonverbale la cadrele didactice din instituția de educație timpurie

Comunicarea nonverbală joacă un rol esențial în relaționarea cadrelor didactice din instituțiile de educație timpurie atât cu copiii, cât și cu ceilalți adulți implicați în actul educațional (colegi, părinți, specialiști). Pentru ca această comunicare să fie eficientă, este necesară o autoanaliză atentă și o formare profesională orientată spre conștientizarea și gestionarea elementelor nonverbale, care, adesea, sunt emise și recepționate inconștient.

Conștientizarea incongruențelor dintre mesajul verbal și cel nonverbal reprezintă un pas important în devenirea unui comunicator autentic și eficient. În acest sens, implementarea unor strategii aplicate și adaptate pe dimensiunile comunicării nonverbale, este esențială.

Astfel, Tabelul 1 sintetizează, pe dimensiuni ale comunicării nonverbale, un set de strategii și activități formative menite să sprijine cadrele didactice din IET în dezvoltarea abilităților de comunicare nonverbală eficientă, adaptată diverselor contexte educaționale.

Tabelul 1. Strategii de eficientizare a comunicării nonverbale la cadrele didactice din IET

	Strategii și activități	**Scop**	**Context de aplicare**
Gestica (gesturile)	*Strategia de dezvoltare a limbajului gestual* Activități: „Dicționarul gesturilor” „Gesturi universale vs. culturale” „Gestul potrivit la momentul potrivit”	Formarea abilităților de recunoaștere și utilizare adecvată a gesturilor, care reprezintă un canal-cheie al comunicării nonverbale în interacțiunile cu copiii, colegii și părinții.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu larg, deschis, care permite mișcare și lucru lucru în echipe/în grupuri mici; materiale vizuale (imagini, fișe cu tipuri de gesturi, capturi din situații reale); flipchart, tablă sau proiector pentru prezentarea gesturilor și clasificarea lor (ex. gesturi ilustrative, adaptative, afective etc.); - *condiții privind relaționarea formator formabil:* se creează o atmosferă deschisă, cu accent pe exerciții de autoobservare și feedback de la egal la egal; se lucrează în echipe pentru analizarea și reproducerea gesturilor, urmate de reflecție; filmarea participanților și analiza ulterioară facilitează autocunoașterea și conștientizarea limbajului corporal, dar și identificarea gesturilor universale și a variațiilor culturale; autoreflecție prin crearea unui dicționar de gesturi.
	Strategia de autocontrol al limbajului corporal Activități: „Mișcare în oglindă” „Ce transmite corpul meu?” „Mesaj în tăcere”	Creșterea conștientizării asupra gesturilor spontane, subtile sau reflexe, și dezvoltarea capacității de a le adapta pentru a susține claritatea și congruența comunicării nonverbale.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu care să permită acces la echipamente video/audio pentru autoanaliză; zone de exercițiu liber (pentru simulări, jocuri de rol, improvizație); spații de reflecție individuală (jurnal de observație, fișe de autoevaluare); - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul încurajează exprimarea liberă și siguranța emoțională în explorarea propriului corp ca instrument de comunicare; se folosesc metode de tip „teatru forum” sau „improvizație dirijată” pentru a simula reacții corporale naturale; activitățile includ reflecție ghidată și feedback constructiv de la colegi, cu analiza gesturilor spontane.
Postura (poziția) corpului	*Strategia efectului Pygmalion* Activități: „Așteptările mele, posturile mele” „Eu cred în tine!” „Decodarea posturii”	Conștientizarea de către cadrele didactice a influenței posturii și gesturilor asupra celorlalți, în special în raport cu așteptările exprimate nonverbal, și dezvoltarea abilității de a transmite încredere, susținere și valorizare în relațiile educaționale.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu pentru exerciții de simulare, oglindă sau camere video pentru autoobservare; materiale vizuale cu exemple de posturi favorabile și defavorabile comunicării interpersonale; scenarii educaționale tipice (conflicte, susținere, evaluare) pentru jocuri de rol; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul explicitează conceptele de efect Pygmalion și efectul Golem, oferind exemple concrete din viața educațională; se încurajează reflecția asupra propriilor așteptări și impactul acestora asupra modului în care cadrele didactice se raportează la copii; feedback-ul este orientat spre recunoașterea puterii limbajului corporal.

Postura (poziția) corpului	*Strategia de dezvoltare a expresivității corporale* Activități: ”Mâinile în acțiune” ”Picioruțe, picioruțe” ”Arta sincronizării”	Îmbunătățirea posturii și a expresivității corporale prin conștientizarea gesturilor și pozițiilor defensive, în vederea creării unei prezențe deschise, echilibrate și profesionale în relațiile educaționale.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu larg, adecvat pentru exerciții de mișcare și simulări libere; acces la oglinzi, camere video și ecrane pentru revizuirea propriului comportament nonverbal; fișe de autoevaluare a posturii și gesticii, cu criterii simple și clare; oglinzi sau înregistrări video pentru autoobservare; materiale suport: imagini cu exemple de posturi deschise/închise, fișe de autoevaluare a limbajului corporal; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul oferă exemple practice și demonstrează posturi „închise” versus „deschise”; se încurajează reflecția asupra poziției corpului în diferite contexte (activitate cu copiii, discuție cu părinții etc.); se creează un cadru sigur pentru experimentare, fără teama de judecată sau greșeală; se încurajează reflecția personală și feedback-ul constructiv între participanți, centrat pe congruență între ceea ce exprimă corpul și intenția comunicativă.
Mimica (expresii faciale)	*Strategia privirii focalizate în contextul comunicării* Activități: „Oglinda” „Privirea care comunică” „Conectare prin ochi”	Dezvoltarea abilității cadrelor didactice de a utiliza contactul vizual în mod conștient, adecvat și empatic, ca formă esențială de conectare nonverbală cu copiii, părinții și colegii, în vederea construirii unui climat educațional sigur și deschis.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu amenajat fără bariere vizuale între participanți (mese dispuse circular sau în formă de „U”); acces la materiale video cu exemple de utilizare corectă/incorectă a contactului vizual; oglinzi și materiale de autoevaluare (ex. fișe cu întrebări despre confortul privind privirea altora); - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul oferă un model pozitiv, menținând contact vizual asertiv, empatic și constant în timpul interacțiunilor; se încurajează feedback-ul direct între participanți, exprimat prin privire, mimică și postură; atmosfera de lucru este una de siguranță emoțională.
	Strategia subtextului facial Activități: „Descifrează emoția” „Ce spun trăsăturile mele?” „Feedback facial” sau ”Cum să detectăm minciuna”	Dezvoltarea capacității cadrelor didactice de a recunoaște, interpreta și exprima microexpresii faciale relevante, pentru o mai bună înțelegere a emoțiilor celorlalți și pentru consolidarea congruenței în comunicarea nonverbală educațională.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu echipat cu proiector/video pentru vizualizarea materialelor demonstrative; oglinzi individuale sau camere video pentru înregistrarea expresiilor proprii; fișe de lucru cu tipologii de emoții și microexpresii; scale de intensitate pentru autoevaluare; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul încurajează observația activă și interpretarea fără judecată a expresiilor faciale; se lucrează în perechi sau grupuri mici pentru feedback reciproc și reflecție asupra diferențelor de percepție; se creează contexte simulate care permit manifestarea autentică a emoțiilor (ex: situații educaționale tensionate, conversații sensibile).

Proxemica	*Strategia spațiului optim în comunicarea interpersonală* Activități: „Zona de confort” „Proxemica în practică” „Spațiul care unește sau separă”	Familiarizarea cadrelor didactice cu zonele proxemice și dezvoltarea capacității de a adapta distanța fizică în funcție de contextul relațional și emoțional, pentru a sprijini interacțiunile e ficiente în mediul educațional zilnic.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu flexibil, cu mobilier ușor de reconfigurat pentru simularea diferitelor tipuri de proxemică (intimă, personală, socială, publică); acces la materiale vizuale (diagrame ale zonelor proxemice, fotografii din contexte educaționale); posibilitatea de filmare a scenariilor pentru revizuire și analiză; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul modelează interacțiuni variate din punct de vedere proxemic, explicând impactul fiecărei alegeri; se oferă feedback personalizat pe baza comportamentului observat în timpul jocurilor de rol; atmosfera este una de încredere, în care participanții pot experimenta fără teama de a fi judecați pentru propriul stil relațional.
	Strategia ariei personale de siguranță în comunicare Activități: „Respect și apropiere” „Simt că e prea aproape” „Harta distanțelor”	Dezvoltarea abilității cadrelor didactice de a respecta și ajusta aria personală de siguranță în funcție de particularitățile fiecărui copil sau adult, prevenind invadarea spațiului personal și consolidând încrederea în relațiile educaționale.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu suficient de larg pentru activități de mișcare, simulări și poziționări fizice variate; materiale vizuale (diagrame cu zonele proxemice, fișe de autoevaluare a confortului spațial); posibilitatea de observare și feedback între colegi (ex: din unghiuri diferite); - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul modelează respectarea spațiului personal în interacțiuni și explică impactul psihologic al invadării acestuia; se asigură un mediu sigur în care participanții pot explora propriile limite proxemice, fără teama de evaluare negativă; se promovează empatia și adaptarea în funcție de vârsta, temperamentul și cultura interlocutorului.
Aspectul fizic (ținuta)	*Strategia de conștientizare a semnificației vestimentare* Activități: „Prima impresie” „Schimbă ținuta, schimbă percepția” „Ținuta mea - extensie a rolului meu”	Orientarea atenției formabililor asupra rolului vestimentației în comunicarea nonverbală a cadrului didactic, prin înțelegerea codului culorilor ca expresie a personalității și a impactului acestora în crearea primei impresii în relația cu copiii, părinții și colegii	- *condiții privind organizarea mediului de învățare:* spațiu flexibil, care permite interacțiuni față în față, prezentări și mișcare (ex. simulări/jocuri de rol); acces la oglinzi, materiale foto sau proiecții video pentru autoobservare și analiză; posibilitatea de schimbare rapidă a ținutei (ex. halate, eșarfe, jachete etc.) pentru activitățile comparative; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul încurajează un climat de deschidere, sinceritate și reflecție fără judecată asupra aspectului personal; feedbackul este oferit în mod constructiv și contextualizat, subliniind diferența dintre stilul personal și normele profesionale; se promovează dialogul empatic și valorizarea diversității de expresie.

Aspectul fizic (ținuta)	*Strategia codului vestimentar în autoreglarea identității profesionale și comunicării didactice* Activități: „Vestimentația ca mesaj” „Ghid vizual de ținută profesională” „Cum ne percep copiii și părinții?”	Conștientizarea de modului în care alegerile vestimentare influențează percepția socială, imaginea profesională și calitatea relațiilor educaționale în IET.	- *condiții privind organizarea mediului de învățare: s*pațiu dotat cu mijloace vizuale (proiector, flipchart, ecran interactiv) pentru prezentarea unor exemple de ținute; acces la materiale diverse (imagini, cataloage, aplicații de stil) pentru construirea unui ghid vizual de ținută; colț de „stil educațional” unde cursanții pot experimenta combinații de vestimentație și pot fi fotografiați în diverse contexte simulate; - *condiții privind relaționarea formator formabil:* formatorul oferă un cadru non-critic și exploratoriu, încurajând exprimarea personală fără judecată; se promovează dialogul deschis și schimbul de perspective asupra impactului ținutei asupra relației cu copiii, colegii și părinții; se oferă feedback constructiv și individualizat, raportat la contextul fiecăruia (inclusiv normele instituționale sau culturale).

Tabelul expus oferă un cadru metodologic coerent pentru integrarea strategiilor de eficientizare a comunicării nonverbale în formarea cadrelor didactice din instituțiile de educație timpurie. Prin explorarea și exersarea dimensiunilor fundamentale ale comunicării nonverbale – mimica, gestica, postura, proxemica și aspectul fizic – aceste strategii contribuie direct la dezvoltarea competențelor profesionale și la consolidarea eficienței relațiilor educaționale.

Fiecare strategie a fost elaborată nu doar pentru a sprijini autoanaliza și conștientizarea mesajelor nonverbale transmise inconștient, ci și pentru a oferi instrumente aplicabile de modelare a comportamentului nonverbal în diverse contexte educaționale – interacțiuni cu copiii, părinții, colegii sau alți parteneri instituționali. Activitățile propuse, în cadrul fiecărei strategii, sunt de natură interactivă și reflexivă, fiind adaptate specificului practicii din grădinițe; ele pun accent pe dezvoltarea controlului corporal, a expresivității emoționale și a congruenței dintre mesajul verbal și cel nonverbal. Totodată, condițiile de organizare și de relaționare dintre formator și formabil au fost concepute pentru a susține un climat de învățare caracterizat prin deschidere, empatie și constructivitate. Dincolo de dimensiunea formativă imediată, aceste strategii contribuie la consolidarea identității profesionale a cadrului didactic, la optimizarea relațiilor educaționale și la crearea unui climat instituțional bazat pe încredere, respect și colaborare.

Prin urmare, aceste strategii pot constitui baza unei programe de formare continuă relevante și eficientă, destinată dezvoltării unei comunicări nonverbale autentice, conștiente și profesioniste în rândul cadrelor didactice din instituțiile de educație timpurie.

Concluzii

Analiza teoretică realizată a evidențiat rolul central al comunicării nonverbale în arhitectura interacțiunilor educaționale, confirmând faptul că aceasta completează, nuanțează și, uneori, substituie mesajele verbale. Comunicarea nonverbală este adesea involuntară și dezvăluie stări emoționale, intenții sau atitudini, ceea ce îi conferă autenticitate și un grad sporit de credibilitate.

În mediul profesional, și mai ales în educație, limbajul nonverbal al cadrelor didactice transmite copiilor și părinților mesaje subtile despre disponibilitate, autoritate, sprijin sau înțelegere, influențând motivația și calitatea procesului de învățare.

În contextul educației timpurii, cadrele didactice utilizează simultan o diversitate de coduri nonverbale (gesturi, postură, expresii faciale, proxemică, cronemică, aspect fizic), care, atunci când sunt gestionate conștient, facilitează empatia, înțelegerea și cooperarea cu copiii, părinții și colegii. Totodată, lipsa unei gestiuni adecvate poate conduce la incongruențe și interpretări eronate ale mesajelor. Studiile analizate confirmă că eficientizarea comunicării nonverbale contribuie la creșterea calității actului educațional, la consolidarea climatului socio-afectiv și la formarea unor relații profesionale autentice.

În consecință, valorificarea comunicării nonverbale la cadrele didactice din instituțiile de educație timpurie este considerată o prioritate a formării continue, având un impact direct asupra eficienței procesului educațional și asupra nivelului de profesionalism al cadrelor didactice.

Referințe bibliografice:

1. BELOUS, N. Comunicarea nonverbală - aspect important al culturii personale şi colective. În: *„25 de ani de reformă economică în Republica Moldova: prin inovare şi competitivitate spre progres economic”:* conf. şt. intern. consacrată celei de-a XXV-a aniversări a ASEM, 23-24 sept. 2016. Chișinău: ASEM, 2016. ISBN 978-9975-75834-5.
2. BÎTCA, L. Competența nonverbală în cercetarea aptitudinilor comunicative şi organizatorice a cadrelor didactice. În: *Revista științifică EcoSoEn,* anul 5, nr. 3-4/2022, ULIM, Chişinău: ULIM, 2022. pp. 163-171. ISSN 2587-344X.
3. CARNEGIE, D. *Cum să comunici eficient*. trad. din lb. engleză de Irina Nicolaescu. București: Litera, 2020. 175 p. ISBN 978-606-33-3392-7.
4. CHELCEA, S., IVAN L., CHELCEA, A. *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura. Cuvintele nu sunt deajuns.* Ed. a 2-a, rev. București: Comunicare.ro, 2008. 232 p. ISBN 978-973-711-160-9.
5. COJOCARU-BOROZAN, M., OHRIMENCO (BOȚAN), A. *Psihologia comunicării:* Suport de curs. Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”. Chișinău: S. n., 2018. 179 p. ISBN 978-9975-134-69-9.
6. DUVERNOIS, I. *Limbajul corpului: Atenție, gesturile vorbesc pentru noi*!, trad.: Șt. Iordan. București: Editura Niculescu, 2020. 222 p. ISBN 978-606-38-0481-6.
7. HASSON, G. *Inteligența emoțională*. trad.: Eugen Damian; red.: Ioana Bârzeanu. București: Meteor Publishing, 2016. 176 p. ISBN 978-606-910-000-4.
8. LUCA, M. R. *Comunicarea profesională: Manual de abilități practice pentru masteranzii în psihologie*. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2020. 136 p. ISBN 978-606-19-1290-2.
9. MCKAY, M., DAVIS, M., FANNING, P. *Mesaje: ghid practic pentru dezvoltarea abilităților de comunicare*; trad.: Adriana Orban. București: Editura ALL, 2016. 390 p. ISBN 978-606-587-360-5.
10. MIHOREANU, S. Specificul comunicării nonverbale în procesul educațional. În: *Educația multiculturală, spațiu formativ pentru educația valorilor,* Ed. 2, 5-6 decembrie 2024, Chișinău: CEP UPSC, Ediția 2, pp. 127-136. ISBN 978-9975-46-967-8.
11. MIKULOVIĆ, S. C. *Tehnici de comunicare şi dezvoltare personală*. Bucureşti: Editura Universitară, 2021. 165 p. ISBN 978-606-28-1357-4.
12. PÂNIȘOARĂ, I. O. *Comunicarea eficientă*. Ed. a 3-a, rev. Iași: Polirom, 2006. 430 p. ISBN (10) 973-46-0313-2; ISBN (13) 978-973-46-0313-8.
13. ȘOITU, L. *Pedagogia comunicării*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2001. 224 p.
14. ZGARDAN-CRUDU, A. Importanța comunicării didactice pentru formarea competențelor de comunicare la elevi. În: *Conf. șt. intern.: Educația în societatea contemporană – repere teoretice și praxiologice* (Vol. 3, pp. 366–371). Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 2019.

Date despre autori:
Viorica COZMULICI, directoare, Grădinița-creșă nr. 2 „Mugurel”, municipiul Strășeni.
ORCID: 0000-0003-1068-4242
E-mail: cozmulici.viorica@edu.md

Nadejda BUTNARI, doctor în științe ale educației, conferențiar universitar, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0002-1261-2368
E-mail: nadejda.butnari@usm.md

Prezentat: 29.09.2025